

**Charalambos G. ATMATZIDIS,
ROBIA LA SFÂNTUL APOSTOL PAVEL,
ÎN INTERPRETAREA SFÂNTULUI IOAN GURĂ DE AUR**

Traducere din limba greacă de
Drd. Nicolae N. BURĂȘ

Textul pe care îl propunem cititorilor aparține distinsului Charalambos G. Atmatzidis, profesor la catedra de Noul Testament a Facultății de Teologie Ortodoxă din cadrul Universității „Aristotel” din Tessalonic, Grecia, prezentat ca referat la Congresul Internațional organizat de Secția Pastorală și Teologie Socială din cadrul facultății mai sus-menționată, pe 22-25 noiembrie 2007. Textul acestei contribuții a fost apoi publicat, astfel: Prof. Charalambos G. Atmatzidis, Robia la Sfântul Apostol Pavel în interpretarea Sfântului Ioan Gură de Aur (Ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος ερμηνεύοντας τον απ. Παύλο ως προς το θέμα της δουλείας [Α΄ Κορ 7, 20-21]), în Lecturi critice ale textelor biblice – Călătorii de documentare la Locurile Sfinte (Κριτικές αναγνώσεις των βιβλικών κειμένων – Ερευνητικές επισκέψεις σε βιβλικά τοπία), vol. I, Editura „P. Pournaras”, Tessalonic, 2010.

Între multe altele, Sfântul Ioan Gură de Aur este considerat unul dintre cei mai originali interpreți ai Sfintei Scripturi. În studiul de față vom încerca să demonstrăm, cu ajutorul exemplificărilor, că afirmația este într-un total adevărată. Mai precis, vom încerca să prezentăm modul în care Sfântul Ioan Gură de Aur abordează din punct de vedere hermeneutic un fragment dificil din scrierile Sfântului Apostol Pavel referitor la robie, respectiv fragmentul 7, 20-21 din Epistola I către Corinteni.

Am ales acest fragment pe considerentul că acesta constituie cheia înțelegerii atitudinii Sfântului Apostol Pavel față de robie. Cu toate că textul în discuție este unul sinoptic, este considerat foarte important. Într-o oarecare măsură, tema robiei este pusă în umbră

de ceea ce Apostolul relatează în Epistola sa către Filimon referitor la categoria socială a robilor. Același lucru se observă și în cazul Sfântului Ioan Gură de Aur. De obicei, în studiul Epistolei către Filimon cercetătorii se folosesc de cuvântările Sfântului Ioan Gură de Aur (PG 62, 701-720) și mai ales de o cuvântare mai scurtă a acestuia referitoare la robie¹. Referiri la statutul social al robilor pot fi însă remarcate în întreaga operă a Sfântului Ioan Gură de Aur².

Fragmentul pe care îl propunem este parte a uneia dintre primele epistole ale Apostolului, făcând referire la o societate în care robii și oamenii liberi jucau un rol la fel de important. Dovada clară în acest sens o constituie inscripțiile descoperite în cetatea Corintului, care vorbesc despre un om liber, pe nume Babbius, cel care, cândva rob, ajunsese să dețină unul dintre posturile importante din cetatea Corintului, poziție socială din care a contribuit la dezvoltarea așezării, prin ridicarea unei clădiri de interes public³. De asemenea, în Epistola I către Corinteni 7, 20-21 se face referire la posibilitatea robilor de a-și dobândi libertatea, drept oferit acestora de legislația romană (*manumissio*). Avem astfel ocazia de a proceda la

¹ Vezi PG 62,701-271 și PG 68,864 s.u.

² Amănunte vezi în lucrarea de deosebită valoare a lui G. Kontoulis, *Zum Problem der Sklaverei (δουλεία) bei den kappadokischen Kirkbenvätern und Johannes Chrysostomus*, Bonn, 1993. Referiri la Sfântul Ioan Botezătorul și la poziția acestuia față de instituția robiei găsim, de asemenea, în studiile lui R. Klei, *Die Haltung der kappadokischen Bischöfe Basilius von Caesarea, Gregor von Nazianz und Gregor von Nyssa zur Sklaverei*, Stuttgart, 2000.

³ Probabil că Gnaeus Babbius Philinus a fost unul dintre coloniștii dezrobiți, trimiși în oraș în secolul I d.Hr. Informații referitoare la acesta deținem din două inscripții în limba latină, descoperite în piața orașului antic Corint. Prima inscripție menționează: „Gn(aeus) Babbius Philinus aed(ilis) pontif(ex) q(uaestor) s(ua) p(ecunia) f(aciendum) c(uravit) idemque Il vi p(osuit) sau p(robavit)” („Gnaeus Babbius Philinus, responsabil al pieții și pontif, finanțator al construcției acestui monument, pe care l-a inaugurat în calitate sa oficială de ofițer de rang înalt al orașului”). Cea de-a doua inscripție amintește numele lui Babbius și cel al zeului Poseidon [Gn(aeus) Babbius Philinus Neptuno sacr(um)]. Nicăieri nu este amintit, în mod expres, faptul că Babbius era un rob liberat, însă faptul că inscripția nu amintește prenumele tatălui acestuia, precum și numele de Philinus, constituie un indiciu important că acesta fusese în trecut rob, ulterior liberat. Din inscripții reiese însă clar că Babbius făcea parte din nobilimea cetății Corintului, respectiv că primise funcția de responsabil al pieței orașului (*aedilis*), devenise aristocrat de seamă al așezării (*duumvir*) și slujitor liturgic de rang înalt (*pontifex*). În perioada de domnie a

o analiză exactă a statutului juridic al robilor, așa cum acesta era reglementat de Codul Civil Roman (*Corpus Juris Civilis*)⁴, și de a demonstra rolul important pe care robii îl jucau în societatea romană. De asemenea, textul în discuție reliefează modul în care Apostolul Neamurilor, din postura sa de conducător spiritual al comunității creștine din Corint, răspunzând la întrebările credincioșilor referitoare la robie, încerca să rezolve una dintre controversile iscate printre creștinii cetății.

O situație asemănătoare observăm și în cazul Sfântului Ioan Gură de Aur. În epoca în care a trăit acesta, instituția robiei era încă în vigoare. În societatea de atunci, atât robii, cât și oamenii liberi aveau un statut deosebit de bine conturat. O dovadă în acest sens o constituie eunucul Eutropius⁵, el însuși fost rob. Și datorită staturii sale impunătoare, acesta devenise unul dintre curtenii importanți ai împăratului Arcadiu. În același timp, eunucul Eutropius a fost unul dintre cei care au jucat un rol important în ridicarea pe tronul Bisericii din Constantinopol a Sfântului Ioan Gură de Aur⁶. În epoca Sfântului Ioan Gură de Aur, legislația romană de care am amintit (*Corpus Juris Civilis*) era încă în vigoare, aceasta prevăzând pentru robi același statut, așa cum acesta era în vigoare încă din epoca Sfântului Apostol

împăratului Tiberius, Babbius a finanțat ridicarea unui monument de formă circulară în piața orașului Corint. Vezi, de asemenea, L.R. Dean, *Latin Inscriptions from Corinth II*, în „American Journal of Archeology”, 1919, pp. 163-174; L.M. White, *Favorinus «Corinthian Oration»: A Piquet Panorama of the Hadriatic Forum*; D.N. Schowalter, S.J. Friesen, *Urban Religion in Roman Corinth: Interdisciplinary Approachs*, în „Harvard Theological Studies”, nr. 53, Harvard University Press, Cambridge, 2005, pp. 61-110, B. Nongbri, <http://research.zale.edu>, University of Yale, Image Data Base for Biblical Studies. Amănunte vezi la Ch. Atmatzidis, *Sfântul Apostol Pavel și problema robiei (I Cor. 7,20-21)*, referat susținut în cadrul Conferinței Științifice Internaționale de la Corint, pe tema „Sfântul Apostol Pavel și cetatea Corintului”, 23-25 septembrie 2007.

⁴ O. Behrends, R. Knütel, B. Kupisch, H.H. Seiler, *Corpus Iuris Civilis. Die Institutionen*, Heidelberg, 1999; M. Kaser, R. Knütel, *Römisches Privatrecht*, München, 2005.

⁵ Vezi H. Leppin, *Eutropius*, în „Der Neue Pauli”, nr. 4, p. 323.

⁶ Vezi Socratus, *Istoria bisericească*, 5,2; Sozomen, *Istoria bisericească*, 8. În locul episcopului Alexandriei, Teofil, Eutropius l-a preferat pe Sfântul Ioan Gură de Aur. După o perioadă de timp, eunucul a căzut însă în dizgrație și a fost îndepărtat din funcția înaltă pe care o deținea la palat. Cu toate acestea, se pare că a jucat un rol destul de important în viața Sfântului Ioan Gură de Aur. Vezi și cuvântarea ierarhului adresată lui Eutropius, *PG* 51, 391 ș.u.

Pavel. Așadar, la o distanță de patru secole, în Biserica pe care o păstora, ierarhul întâmpina aceleași probleme cu care se confruntase și Apostolul Pavel, respectiv robii creștini. Prin urmare, vom proceda la analiza temei în discuție, încercând o abordare hermeneutică a fragmentului 7, 20-21 din Epistola I către Corinteni⁷.

Abordare hermeneutică a fragmentului 7, 20-21 din Epistola I către Corinteni

Fragmentul care ne interesează face parte din paragraful 7,17-21 al Epistolei I către Corinteni. Pe scurt, fragmentul în discuție ar putea fi intitulat „Îndemn adresat creștinilor de a-și păstra *status quo*-ul”. În cuprinsul său, Sfântul Apostol Pavel se abate ușor de la subiectul principal al capitolului (7, 1-40), respectiv căsătoria, celibatul și văduvia, cu scopul vădit de a-și argumenta poziția referitoare la acestea⁸.

În fragmentul 7, 1-16.17 al epistolei, Sfântul Apostol Pavel subliniază faptul că îmbrățișarea credinței creștine nu afectează situația familială a credincioșilor, respectiv dacă sunt căsătoriți sau celibi. În acest sens, Sfântul Apostol Pavel repetă de trei ori îndemnul său, adresat fiecărui credincios, cu referire la păstrarea situației familiale avute în momentul primirii botezului creștin (7, 17.20.24). Mai precis, într-o manieră cu totul originală, versetul 17 precizează: „Numai că, așa cum a dat Domnul fiecăruia, așa cum l-a chemat Dumnezeu pe fiecare, astfel să umble. Și așa rânduiesc în toate Bisericile”⁹. Îndemnul are o însemnătate dublă¹⁰. Pe de o parte, în baza unor argumente de factură teologică, Sfântul Apostol Pavel îi sfătuiește pe credincioșii creștini să nu recurgă la abținerea sexuală totală sau la

⁷ Amănunte vezi la Ch. Atmatzidis, *Sfântul Apostol Pavel și problema robiei (I Cor. 7, 20-21)*, referat susținut în cadrul Conferinței Științifice Internaționale din Corint cu tema „Sfântul Apostol Pavel și cetatea Corintului”, desfășurată pe 23-25 septembrie 2007.

⁸ Pasajul este comentat de W. Schrage, în lucrarea cu titlul *Der erste brief an die Korinther (I Kor 6, 12-11, 16)*, II. Neukirchen-Vluyn, 1995, p. 131, ca și *digressio*, respectiv ca o îndepărtare voită și temporară de la subiect, care are însă legătură cu subiectul. S. Vollenwieder, *Freiheit als neue Schöpfung*, Göttingen, 1989, p. 233, vorbește despre un fel de anexă (*exkursartige Abschnitt*).

⁹ Eberhard Nestle et al., *Novum Testamentum Graece*, Nestle-Aland, 27, Aufl., rev., Stuttgart: Deutsche Bibelstiftung, 1993, c1979, p. 451.

¹⁰ Vezi, între alții, R.F. Collins, *First Corinthians*, Collegeville, Minnesota, 1999, p. 274; E.J. Schnabel, *Der erste Brief des Paulus an die Korinther*, Wuppertal, 2006, p. 382.

anularea căsătoriilor încheiate (1-17), iar pe de altă parte, indirect, subliniază preferința sa pentru celibat în ceea ce-i privește pe cei necăsătoriți sau văduvi.

Pentru a-și clarifica și argumenta poziția referitoare la faptul că pentru credincioșii creștini ar fi de preferat să-și păstreze situația familială avută înainte de încreștinare, Sfântul Apostol Pavel oferă două exemple. Acestea amintesc de diferența dintre iudei și celelalte neamuri și între oamenii liberi și robi¹¹. În primul exemplu, Sfântul Apostol Pavel amintește de înclinația iudeilor înspre tăierea împrejur, precum și de cea a neamurilor către netăierea împrejur. În cel de-al doilea exemplu, Apostolul Neamurilor amintește doar de chemarea către Dumnezeu a robilor. Acestui exemplu îi este adăugată o frază foarte dificilă din punct de vedere hermeneutic, referitoare la încercarea creștinului cu statut de rob de a-și dobândi libertatea (vezi v. 21b). Această adăugire a Sfântului Apostol Pavel reflectă nevoia pe care acesta a simțit-o, de a-și explica punctul de vedere referitor la instituția robiei.

Din câte remarcăm, se pare că Sfântul Apostol Pavel nu se rezumă doar la a declara că robii creștini trebuie să-și păstreze statutul de robi și după convertirea lor la creștinism. De asemenea, se impune să precizăm că al doilea exemplu dat de Apostol, deși nu lipsit de însemnătate teologică, în special dacă este să îl raportăm la alte cugetări ale Sfântului Părinte, are un puternic caracter social. Și aceasta pentru că, fie și sub pretextul unei poziționări cu caracter general, acesta face referire la una dintre instituțiile de bază ale Dreptului Roman, respectiv robia, instituție cu un rol important și în societatea Corintului din epoca respectivă. Se impune să subliniem că mulți dintre locuitorii cetății Corint erau oameni liberi care, după cum ne spune Strabon, populasera „cetatea pustiită” în urma ordinului dat de Iulius Cezar¹². De-a lungul timpului, comunitatea științifică a analizat pe larg acest pasaj al Sfântului Apostol Pavel,

¹¹ Vezi, pe larg, W. Schrage, *op. cit.*, p. 130; E.J. Schnabel, *op. cit.*, p. 383.

¹² Strabon, *Geografia*, VIII, 6, 23: „Multă vreme a rămas pustie cetatea Corintului; apoi Cezar a fost luminat de Dumnezeu și a adus acolo mulțime de coloniști, în mare parte liberați”. Pentru subiectele referitoare la literatură și istorie s-au folosit următoarele lucrări: W. Buchwald, A. Hohlweg, O. Prinz, *Tusculum – Lexicon griechischer und latinischer Autoren des Altertums und des Mittelalters*, München, 1982; B. Egger, M. Landfester, *Geschichte der antiken Texte. Autoren- und Werklexikon, Der Neue Pauli, Supplemente*, Band 2, Stuttgart, 2007.

pentru a constata dacă face referire la vreo eventuală dilemă a creștinilor din cetatea Corintului. De asemenea, mulți cercetători au legat textul în discuție de cel al Epistolei către Galateni 3, 38¹³.

Încercând o prezentare sinoptică a textelor Sfântului Apostol Pavel referitoare la robie (7, 20-24), vom proceda la sublinierea unei caracteristici esențiale a acestora, din punctul nostru de vedere¹⁴, respectiv faptul că au un înțeles dublu. În versetul 20, Sfântul Apostol Pavel revine asupra celor afirmate în versetul 17, subliniind că „Fiecare, în chemarea în care a fost chemat, în aceasta să rămână”. Versetul are un înțeles dublu, deoarece face referire atât la tendința creștinului cu statut de rob de a se statornici în noua credință, cât și la îndemnul adresat acestei categorii sociale de creștini de a-și păstra statutul social deținut la momentul convertirii la creștinism. Însă și acest îndemn al Sfântului Apostol Pavel poate fi interpretat în două moduri. Pe de o parte, e posibil ca Sfântul Apostol Pavel să evidențieze, în acest mod, dorința sa de a preveni orice tentativă de schimbare a statutului social al creștinilor. Pe de altă parte însă, îndemnul poate fi interpretat în sensul că, indiferent de statutul social pe care îl deține la momentul chemării la credință în Dumnezeu, credinciosul creștin are ocazia de a-și dovedi devotamentul și dragostea nemărginită față de Creatorul său¹⁵. În cuprinsul versetului 21, Sfântul Apostol Pavel procedează la lămurirea acestei duble poziționări a sa, adăugând: „Ai fost chemat fiind rob? Fii fără grijă!”. Cu alte cuvinte, robul creștin nu trebuie să fie preocupat de statutul său social, pentru ca nu cumva grija aceasta să pună stăpânire pe el¹⁶. Aceasta deoarece credinciosul creștin are lucruri mult mai importante la care să cugete. Desigur, explicația ne ajută să depășim dificilul obstacol al adevăratei intenții a Sfântului Apostol Pavel, atunci când vorbește despre robie. În același timp însă, îndemnul acestuia, „Fii fără grijă!”, ne duce cu gândul la îndemnuri asemănătoare ale lui Epictet, care aveau ca scop păstrarea

¹³ Pentru amănunte vezi, printre alții, W. Schrage, *op. cit.*, pp. 130-131.

¹⁴ Exegeze deosebit de valoroase pot fi prelevate dintr-o mulțime de referate sau lucrări. Vezi, de exemplu, *Ibidem*, pp. 138-144; S. Vollenwieder, *op. cit.*, pp. 233-246; H. Merklein, *Der erste Brief an die Korinther, Kapitel 5,1-11,1*, Gutersloh, 2000, pp. 126-136; A. Thiselton, *The First Epistle to the Corinthians*, Michigan/Cambridge, 2000, pp. 544-565; E. J. Schnabel, *op. cit.*, pp. 382-397.

¹⁵ Vezi și E. J. Schnabel, *op. cit.*, p. 390; W. Schrage, *op. cit.*, p. 138.

¹⁶ E. J. Schnabel, *op. cit.*, p. 390.

liniștii interioare a omului¹⁷, stare sufletească care nu avea nimic a face cu viața societății.

Cea de-a doua parte a versetului 21 prezintă o importanță deosebită: „Iar de poți să fii liber, mai mult folosește-te!”. Interpretarea filosofică a versetului nu ne lasă posibilitatea de a ne pronunța cu certitudine asupra faptului că îndemnul „mai mult folosește-te!” (în limba greacă redat prin infinitivul *χρήσαι*) se referă la statutul de rob sau la cel de om liber¹⁸. Mai exact, dacă prepoziția „iar” din versetul 21b introduce o propoziție antitetică, rezultă că ni se transmite informația că robii creștini au datoria de a opta pentru libertate, bineînțeles dacă li se ivește ocazia de a o obține¹⁹. Însă, dacă prepoziția „iar” este interpretată în sens imperativ, atunci se pare că Sfântul Apostol Pavel îi îndeamnă pe robii creștini ca, în cazul în care li se ivește posibilitatea de a deveni oameni liberi, să-și păstreze statutul social avut la momentul încreștinării²⁰. Această din urmă interpretare pare mai în concordanță cu întregul înțeles al paragrafului 7, 17-24 al Epistolei întâi către Corinteni, acolo unde Sfântul Apostol Pavel, folosindu-se de verbul „a rămâne” (în greacă *μένω*, vezi I Cor. 7, 20.24 și I Cor. 7, 8, 11.40), îi îndeamnă pe credincioși să-și păstreze

¹⁷ Vezi, de exemplu, Epictet, *Διατριβαί*, 2, 6, 18: „Ce-ți pasă în ce fel o să ajungi în iad? Ești toate celelalte.”. Și 4, 2: „Ce-mi pasă? Nu-mi pasă, voi fi ca toți ceilalți... Ce se poate întâmpla? Facă-se voia lui Dumnezeu. Eu tot râd de cei cărora le pare rău de mine”.

¹⁸ Pentru o interpretare amănunțită, vezi, între alții, S. Vollenwieder, *op. cit.*, pp. 233-246; W. Schrage, *op. cit.*, pp. 138-144; A. Thiselton, *op. cit.*, pp. 544-565; E.J. Schnabel, *op. cit.*, pp. 382-397.

¹⁹ Vezi, între alții, P. Sotirioudis, *op. cit.*, pp. 241-258 și, în special, pp. 254-255; W. Schrage, *op. cit.*, pp. 139-140; Vollenwieder, *op. cit.*, pp. 233-235; J.A. Harrill, *The Manumission of Slaves in Early Christianity*, Tübingen, 1995, pp. 66-128 (pe larg); Idem, *Slaves in the New Testament*, Minneapolis, 2006, p. 173; J.A. Glancy, *Slavery in Early Christianity*, Minneapolis, 2002, pp. 68-69 (cu mici excepții, adoptă punctul de vedere al lui J.A. Harrill).

²⁰ Vezi, între alții, S. Agouridis, *Αποστόλου Παύλου Πρώτη προς Κορινθίους Επιστολή (Epistola întâia a Sfântului Apostol Pavel către Corinteni)*, Salonic, 1982, pp. 119-124, unde în mod special se precizează: „Foarte probabil ca aici verbul înseamnă «a rămâne pe loc». Aceasta pentru că schimbarea urmează a fi făcută curând de Sfântul Har”. Pentru a-și susține părerea, S. Agouridis face referire, pe larg, și la studiul lui S.S. Bartchy, *First Century Slavery and I Corinthians 7,21*, Atlanta, 1973; H. Conzelmann, *Der erste Brief an die Korinther*, Göttingen, 1981, p. 97; R.F. Collins, *op. cit.*, pp. 281-282, 285-286.

statutul social avut la momentul chemării la credința creștină (în greacă, verbul este redat prin termenul *κλήσις*, la I Cor. 7, 20, *καλέω*, la I Cor. 7, 15.17, *κέκληκεν*, în versetul 18, *εκλήθη* sau *κέκληται* în versetul 20, *εκλήθη* în versetul 21, *εκλήθης* în versetul 22 și *κληθείς* în versetul 24). Chiar și precizarea din versetul 22, respectiv „Căci robul, care a fost chemat în Domnul, este un liberat al Domnului. Tot așa cel chemat liber este rob al lui Hristos.”, pare să susțină această din urmă interpretare. Cu toate acestea, argumentele care susțin prima interpretare par la fel de convingătoare²¹.

Având în vedere că argumentele filologice din cele două interpretări sunt la fel de puternice, ar fi interesant, după ce cădem de acord asupra exactității ambelor interpretări filologice, să căutăm noi moduri de înțelegere a pasajului în discuție. Așadar, subiectul ar trebui abordat ținându-se cont și de alți parametri, precum cei sociali²², filosofici²³, culturali²⁴ sau arheologici²⁵. Instituția robiei a constituit o realitate a societății arhaice, în situația de față a societății greco-romane și, mai exact, a celei existente în cetatea Corintului. Având în vedere faptul că nu ne este permis să recurgem la simplificări de natură romantică, dificultatea înțelegerii pasajului constă tocmai în această combinație între instituția robiei și societatea de tip greco-roman. La o abordare asemănătoare am procedat într-un referat

²¹ Vezi, în special, argumentația lui W. Schrage, *op. cit.*, pp. 138-139 și 144-151 (o istorie a interpretării pasajului); H. Merklein, *Der erste Brief an die Korinther, Kapitel 5, 1-11, 1*, pp. 131-134; J.A. Harrill, *op. cit.*, pp. 66-128.

²² S. Briggs, *op. cit.*, pp. 110-123, susține că, în cazul robilor creștini, Sfântul Apostol Pavel propune menținerea stării de robie, de frică ca nu cumva în cazul eliberării acestora să fie abolit *status quo*-ul în vigoare; R.F. Collins, *op. cit.*, p. 282, subliniază dorința Sfântului Apostol Pavel de păstrare a stabilității ordinii sociale existente.

²³ Vezi, printre alții, P. Sotirioudis, *op. cit.*, pp. 241-258, care încearcă o corelare a subiectului cu filosofia lui Aristotel, și U. Schnelle, *op. cit.*, pp. 229-230, care raportează subiectul strict la filosofia stoică.

²⁴ Vezi, de exemplu, W. Fitzgerald, *Slavery and the Roman Literary Imagination*, Cambridge, 2000, la care tema robiei este analizată în general, raportată la istoria și cultura greco-romană.

²⁵ Vezi, printre alții, P. Arzt-Grabner, R. E. Kritzer, A. Papatomas, E. Winter, *1 Korinther*, Göttingen, 2006, care publică o ediție îngrijită a epistolei, în baza unor papirusuri din epoca respectivă. La L. Schumacher, *Sklaverei in der Antike: Alltag und Schicksal der Unfreien*, München, 2001, tema robiei este dezvoltată în baza descoperirilor arheologice.

susținut cu puțin timp în urmă în Corint. Cu acea ocazie, ne-am susținut părerea prin argumente de natură arheologică, prin cele oferite de filosofia greco-romană, precum și prin argumente puse la dispoziție de Dreptul Roman. Așa am ajuns la concluzia că, prin această frază, Sfântul Apostol Pavel îi îndeamnă pe creștinii din Corint, oameni liberi și sclavi deopotrivă, să se integreze în regimul social în care trăiesc și să nu încerce abolirea acestuia.

Sfântul Apostol Pavel arăta astfel că în Hristos nu există diferențe între oameni (Gal. 3, 28). Cu toate acestea, știa foarte bine că societatea greco-romană nu era pregătită să accepte conceptul de egalitate. De aceea, intenția sa este de a întări stabilitatea noii comunități creștine din cetatea Corintului, lăsând în seama viitorului apropiat reconfigurarea structurilor societății de tip greco-roman.

I Corinteni 7, 20-21, în interpretarea Sfântului Ioan Gură de Aur

Redăm în continuare interpretarea textului I Cor. 7, 20-21, așa cum înțelege să o facă Sfântul Ioan Gură de Aur²⁶, analizând în ce măsură Sfântul Părinte al Bisericii abordează modul de gândire al Sfântului Apostol Pavel. Procedând la interpretarea pasajului amintit, Sfântul Ioan Gură de Aur precizează: „Vai, vai! Unde a pus robia! După cum tăierea împrejur nu folosește nimic, iar netăierea împrejur nu vătăma cu nimic, așa nici robia sau libertatea”. Și ca să arate aceasta mai limpede, zice prin abuz de limbaj: „Însă și dacă poți să fii liber, mai degrabă folosește-te” (I Cor. 7, 21), adică mai degrabă rămâi rob. Și de ce poruncește ca cel ce poate să se elibereze [din robie] să rămână totuși rob? [Face asta] vrând să arate că robia nu vătăma cu nimic, ci chiar și folosește. Și nu trec cu vederea faptul că unii spun că „mai degrabă folosește-te” s-a zis despre libertate [nu despre robie]. Ei spun că [el ar vrea să zică aici]: „De poți să te eliberezi, eliberează-te!”²⁷.

Din textul de mai sus, constatăm că Sfântul Ioan Gură de Aur cunoștea ambele interpretări ale pasajului respectiv, din care este

²⁶ Subliniem aici că o parte a interpretării Sfântului Ioan Gură de Aur referitoare la pasajul din epistola Sfântului Apostol Pavel a fost preluată și de alți Sfinți Părinți ai Bisericii, printre care Teodoret de Cyr, *PG* 82, 280, și Sfântul Ioan Damaschin, *PG* 95, 624-625.

²⁷ *PG* 61, 156.

de acord cu cea dintâi. Cu alte cuvinte, acesta consideră că Sfântul Apostol Pavel îi îndeamnă pe creștinii din cetatea Corintului să-și păstreze statutul de robi. Demn de remarcat este faptul că, pentru a-și argumenta interpretarea, Sfântul Părinte nu recurge la analize pretențioase de factură gramaticală sau sintactică, ci are în vedere coerența textului. De aceea invocă fraza-cheie din pasajul I Cor. 7, 22, în care Sfântul Apostol Pavel spune: „Căci robul, care a fost chemat în Domnul, este un liberat al Domnului. Tot așa cel chemat liber este rob al lui Hristos”. Bazându-se pe acest fragment, Sfântul Ioan Gură de Aur își argumentează poziția, spunând: „Căci cel chemat în Domnul rob este eliberat al Domnului. Asemenea și cel chemat liber este rob al lui Hristos” (I Cor. 7, 22). Fiindcă în cele ce țin de Hristos amândoi sunt egali. La fel și tu și stăpânul tău sunteți robi ai lui Hristos. Deci cum este robul liber? Pentru că te-a eliberat pe tine cel ce rămâi rob nu numai de păcat, ci și de robia din afară”²⁸.

Considerăm că în frazele de mai sus ale Sfântului Ioan Gură de Aur se oglindește întreaga sa elocință hermeneutică. Foarte ușor, folosindu-se de pasajul în discuție al Sfântului Apostol Pavel, Sfântul ar fi putut proceda la o cuvântare denunțătoare a robiei, pentru că, cu siguranță, nimeni nu l-ar fi acuzat de ipocrizie. Asta pentru că, în alte cuvântări ale sale, acesta se declarase explicit împotriva diferențierii oamenilor, în robi și oameni liberi. Celebre sunt în acest sens cuvintele sale: „rob sau om liber, nici o diferență” (*δούλος γαρ και ελεύθερος, ονοματά εστίν απλώς*)²⁹ și „statutul de stăpân e trecător și deșart” (*η δεσποτεία πρόσκαιρος και βραχεία*)³⁰. Prin urmare, scopul Sfântului Ioan Gură de Aur nu este *captatio benevolentiae* a atenției celor care îl ascultă, ci revelarea și interpretarea raționamentelor Sfântului Apostol Pavel și a textelor acestuia. De asemenea, Sfântul Părinte nu se arată interesat doar de o abordare din punct de vedere istoric a gândirii marelui Apostol al Neamurilor, ci și de o interpretare actualizată, care să-l ajute să coreleze învățătura Bisericii cu pastorația. Nu trebuie să uităm faptul că, înainte de toate, Sfântul Ioan Gură de Aur este un păstor al Bisericii. Din acest motiv, pentru fundamentarea interpretării pasajului Sfântului Apostol Pavel referitor la

²⁸ PG 61, 156.

²⁹ PG 48, 1039.

³⁰ PG 62, 155. Amănunte vezi, de asemenea, la G. Kontoulis, *op. cit.*, pp. 317-332.

robie, Sfântul Ioan Gură de Aur are în vedere două elemente. Primul este de factură teologică, constituindu-se într-o parte teoretică, iar al doilea se referă la realitatea socială, constituindu-se într-o parte practică.

a. În ceea ce privește primul element, Sfântul Ioan Gură de Aur consideră că robia este strâns legată de starea de păcat și nu de modul de creare a omului. Astfel, datorită intervenției eliberatoare a Domnului Iisus Hristos, robia a fost desființată în același timp cu păcatul. Prin urmare, Sfântul Hrisostom face referire la o stare de libertate a omului, care precedă căderii în păcat, precum și la o stare de robie a acestuia, care survine după căderea în păcat. Această din urmă stare a omului a fost răsturnată de Mântuitorul Iisus Hristos prin lucrarea Sa³¹. Intervenția mântuitoare a lui Iisus Hristos induce o nouă realitate, în care rolurile convenționale din societate sunt răsturnate. În noua realitate, aceea în Hristos, sunt valabile cuvintele Sfântului Apostol Pavel: „Căci robul, care a fost chemat în Domnul, este un liberat al Domnului. Tot așa cel chemat liber este rob al lui Hristos.” (I Cor. 7, 22). Cuvintele Sfântului Apostol Pavel sunt explicate de Sfântul Ioan Gură de Aur astfel: „Căci cel chemat în Domnul rob este eliberat al Domnului. Asemenea și cel chemat liber este rob al lui Hristos” (I Cor. 7, 22). Fiindcă în cele ce țin de Hristos, amândoi sunt egali. La fel și tu, și stăpânul tău, sunteți robi ai lui Hristos”³².

De asemenea, Sfântul Ioan Gură de Aur subliniază că, prin lucrarea sa mântuitoare, Hristos îi ajută pe cei ce cred să-și schimbe modul de viață, conform exemplului Său. Această schimbare interioară a credinciosului ajută comunitatea creștină la întărirea noii realități, a realității în Hristos. Ca urmare, relațiile de egalitate predomină în toate direcțiile, în contradicție cu ceea ce continuă să fie valabil între membrii comunității necreștine. Astfel, schimbarea interioară a credinciosului aduce cu sine schimbarea socială, a cărei urmare este abolirea robiei³³.

³¹ *PG 61*, 353-354.

³² *PG 61*, 156.

³³ În modu-i caracteristic, Sfântul Ioan Gură de Aur precizează: „Deci cum este robul liber? Pentru că te-a eliberat pe tine cel ce rămâi rob nu numai de păcat, ci și de robia din afară. Căci nu a lăsat pe rob să fie rob, nici pe om să rămână în robie. Căci aceasta este minunăția. Și cum este liber robul, rămânând rob? Când se leapădă de patimi și de bolile sufletului, când disprețuiește banii și lucrurile, și mânia, și celelalte astfel de patimi”. Vezi *PG 61*, 156.

b. Cel de-al doilea element pe care Sfântul Părinte îl ia în considerare în argumentarea interpretării textului Sfântului Apostol Pavel referitoare la robie se află, după cum am arătat, în strânsă legătură cu realitatea socială din epocă. Conform spuselor Sfântului Ioan Gură de Aur, locul în care se manifestă noua realitate a vieții în Hristos este Biserica. Se impune, însă, să precizăm că Biserica nu este ruptă de restul societății, dimpotrivă, constituie parte integrantă a acesteia. Altfel spus, Biserica este integrată în țesutul social existent, cu toate că, din punct de vedere calitativ, diferă substanțial de acesta. Este și motivul pentru care Biserica, conform spuselor Sfântului Ioan Gură de Aur, se diferențiază de societate în ceea ce privește robia: „Nu văd nici o diferență între stăpân și rob. Numai faptele și păcatele fac deosebirea între ei”³⁴. Din acest fragment al Sfântului Ioan Gură de Aur reiese clar faptul că, în cadrul Bisericii Creștine a epocii sale, Dreptul Roman, care reglementa în amănunt diferențierea oamenilor în robi și oameni liberi, nu era recunoscut. Sfântul Ioan Gură de Aur face o diferențiere între Dreptul Roman și Dreptul lui Dumnezeu³⁵. Conform acestuia, în Biserică este valabilă numai legea lui Dumnezeu, care se situează deasupra legilor romane, cele după care se ghidează restul membrilor comunității. La o primă vedere, s-ar părea că este pusă la îndoială ordinea socială existentă. La o analiză mai atentă însă, a cuvintelor Sfântului Ioan Gură de Aur, constatăm că, înainte de toate, este vorba de ordinea interioară a Bisericii, manifestată în limitele ordinii legale în vigoare la acea dată. De asemenea, considerăm că, atunci când vorbește despre ordinea socială a epocii în care trăiește, Sfântul Ioan Gură de Aur are în vedere și realitățile sociale care îl împinseseră pe Sfântul Apostol Pavel, câteva secole mai devreme, să adopte această atitudine vizavi de creștinii din cetatea Corintului. Și aceasta pentru că societatea romană și, în mod special, rolul important pe care robia îl juca în cadrul acesteia, nu se schimbaseră nici în epoca Sfântului Ioan Gură de Aur. În epoca în care acesta a trăit, instituția robiei era încă în vigoare, iar posibilitatea abolirii acesteia nici măcar nu se întrevădea. Constatăm astfel că și în epoca Sfântului Ioan Gură de Aur erau valabile aceleași

³⁴ PG 62, 705.

³⁵ PG 62, 157.

reguli de drept și aceleași reglementări referitoare la robie ca și în epoca în care a trăit Sfântul Apostol Pavel. De altfel, pentru încă câteva sute de ani, *Corpus Juris Civilis* avea să rămână în vigoare. De asemenea, este general acceptat faptul că legislația romană reflecta relațiile existente în societatea epocii, pe care de altfel le și reglementa. În momentul în care aceste relații au început să se diferențieze, a survenit și schimbarea canoanelor de drept. Prin urmare, Sfântul Ioan Gură de Aur înțelege intenția Sfântului Apostol Pavel de a se integra, personal și împreună cu comunitatea creștină pe care o păstora în cetatea Corintului, în societatea de tip roman, urmând ca abordarea problemei robiei să fie făcută în limitele stricte ale comunității creștine.

Se impune să precizăm faptul că, și în cazul în care Apostolul Pavel i-ar fi îndemnat pe credincioșii creștini la câștigarea libertății și la abolirea robiei, sistemul de Drept Roman în vigoare la acea dată tot nu ar fi putut fi pus la îndoială, ci ar fi fost acceptat în mod conștient, avându-se în vedere că statutul dezrobiților nu reprezenta nimic mai mult decât o altă formă de robie. Această realitate era de la sine înțeleasă atât pentru Sfântul Pavel, cât și pentru Sfântul Ioan Gură de Aur. Însă, pentru cititorul vremurilor noastre, cel care are în vedere robia așa cum aceasta se practica în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, structurile sociale în vigoare în epocile în care au trăit aceste două mari personalități ale Bisericii creștine sunt greu de înțeles. Prin urmare, analizând punctul de vedere al Sfântului Pavel referitor la robie, Sfântul Ioan Gură de Aur arată că înțelege modul de gândire al Apostolului, intenția acestuia de a se pronunța asupra unei realități sociale de o asemenea însemnătate cum era robia, precum și propunerea unei soluții în conformitate cu cadrul legal în vigoare. De altfel, în condițiile epocii sale, pentru Sfântul Apostol Pavel era foarte clar că robia nu putea fi abolită, însă în limitele noii comunități creștine instituția robiei putea fi slăbită (Gal. 3, 28). În acest mod, realitatea romană ar fi fost depășită și, în locul acesteia, Sfântul Apostol Pavel putea proiecta o nouă realitate, cea în Hristos.

Constatăm, așadar, că prin interpretarea pe care o dă pasajului paulin, Sfântul Ioan Gură de Aur are în vedere textul, conotațiile acestuia, considerentele de ordin teologic ale Apostolului, precum și realitățile sociale ale epocii în care acesta a trăit. În acest mod, Sfântul Ioan Gură de Aur reușește să înțeleagă gândirea Sfântului

Apostol Pavel. Nu se rezumă însă numai la atât. În calitatea sa de păstor, acesta încearcă o actualizare a tentativei sale de interpretare, transferând mesajul Sfântului Apostol Pavel în epoca sa, extrăgând totodată din acesta îndemnul la acțiune, bineînțeles realist. Mai exact, Sfântul Ioan Gură de Aur îi îndeamnă pe creștini să-i elibereze pe robii pe care îi dețin³⁶.

Fragmentul pe care îl analizăm ne furnizează informații interesante referitoare la epoca și modul de gândire ale Sfântului Ioan Gură de Aur. Astfel, aflăm despre creștinii epocii sale că aceștia nu doar acceptau robia, ci chiar exploatau avantajele economice ale instituției, deținând ei înșiși un număr mare de robi. Cu alte cuvinte, reiese clar că aceștia erau perfect integrați în sistemul social în care trăiau și ale cărui reguli le acceptau. Caracterul anticreștin al instituției robiei îl face pe Sfântul Părinte să caute soluții care să ducă la abolirea acesteia, dar, în același timp, să poată fi și aplicabile. Observăm, așadar, că Sfântul Ioan Gură de Aur nu recomandă o abolire prin forță a instituției robiei, ci slăbirea acesteia prin mijloacele legale existente, astfel încât sistemul juridic care o reglementa să devină ineficient. Mai precis, Sfântul Părinte propune ca fiecare creștin să dețină cel mult doi robi sau, cel mai bine, să procedeze la eliberarea tuturor robilor deținuți. Sfântul Ioan Gură de Aur nu se mărginește, însă, doar la atât. Gândirea sa practică naște încă o idee demnă de admirat și, totodată, aplicabilă, pentru care mulți dintre reformatorii sociali care i-au urmat l-ar fi invidiat, respectiv îi îndeamnă pe creștinii proprietari de robi să-i formeze mai întâi pe aceștia din punct de vedere profesional și numai după aceea să le dăruiască libertatea, astfel încât foștii robi să poată deveni stăpâni pe propria viață³⁷. Pentru omul modern, o astfel de măsură pare de la sine înțeleasă. Însă, de atunci și până în zilele noastre, au mijlocit mulți ani de lupte și frământări sociale, pentru a se ajunge la statul de drept așa cum îl cunoaștem astăzi, în cadrul căruia cei mai slabi din punct de vedere social sunt protejați. Însă, în epoca în care a trăit Sfântul Ioan Gură de Aur, statul nu manifesta astfel de afinități.

³⁶ PG 61, 353-354.

³⁷ Vezi și K. Flint-Hamilton, *Images of Slavery in the Early Church: Hatred Disguised as Love?*, JHS 2:27, nr. 3, 2002, pp. 27-43. Într-un articol deosebit de valoros, autoarea subliniază rolul pozitiv pe care l-a jucat Sfântul Ioan Gură de Aur în combaterea robiei.

În aceasta constă originalitatea Sfântului Părinte al Bisericii, cel care, inspirat de principiile creștinismului, transformă teoria în practică, căutând și propunând soluții reale și drepte. Bineînțeles, măsura aceasta originală a formării profesionale a candidaților la dezrobire, care îi proteja pe aceștia de șomaj, sărăcie și mizerie, nu ar fi dus la desființarea instituției robiei în sine, aceasta urmând să rămână în vigoare mult timp după aceea. Candidatul la dezrobire ar fi avut însă șansa de a-și asigura traiul de pe o zi pe alta. Mai mult, propunerea Sfântului Ioan Gură de Aur se dovedește o tentativă serioasă de contestare a instituției robiei, într-o epocă în care aceasta constituia factor de bază al sistemului social în vigoare.

Pentru a putea înțelege calitatea de inovator și de premergător al spiritului Sfântului Ioan Gură de Aur, ar trebui să îl comparăm cu Epictet, filosof hipersensibil la tema robiei. Provenit, conform tradiției, din rândul robilor, se pare că filosoful stoic Epictet a înțeles blocajul în care intrau robii eliberați. După dezrobire, mulți dintre aceștia nu erau pregătiți corespunzător pentru a face față noilor condiții de viață. Astfel, pentru că erau dependenți de foștii lor proprietari bogați, care se ofereau să aibă grijă de ei și în continuare, în schimbul unor avantaje, aceștia redeveneau robi. Într-un mod elegant, Epictet descrie această nouă formă de robie, considerând că statutul de rob de mai înainte era cu mult mai convenabil³⁸. În

³⁸ În lucrarea sa *Διατριβαί*, 4,1, 32-37, în traducerea lui I.S. Christodoulou, Salonic, 2003, Epictet reliefează: „Robul speră să-și câștige cât mai repede libertatea. Pentru ce, oare? Credeți că dorește să-și dea economiile, respectiv 5%, inspectorilor financiari (este vorba de taxa de răscumpărare a libertății)? Nicidecum. O face din cauză că, până în momentul eliberării, consideră că a fost asuprit și nefericit și de aceea nu a reușit să-și dobândească libertatea. *Redați-mi libertatea!*, strigă robul, și imediat toate se vor liniști. Nu voi mai asculta de nimeni, voi vorbi cu toți ca de la egal la egal, voi putea merge unde voi dori, voi veni și voi pleca după pofta inimii... Înșă, după ce este eliberat, pentru că nu are unde se duce, fostul rob devine lingușitor, pentru a avea unde să cineze. Astfel, imediat după dezrobire, fie se prostituează și îndură toate greutățile și, chiar dacă găsește vreo iesle unde să mănânce, este ca și căzut într-o robie mult mai greu de suportat decât cea de dinainte, fie, chiar și dacă se îmbogățește, din cauza bătăriei sale, se îndrăgostește de vreo copilă și, nefericit, urlă de durere și duce din nou dorul robiei. *Păi, ce nu-mi plăcea pe vremea când eram rob? Altcineva mă brănea, altcineva avea grijă de mine dacă mă îmbolnăveam și nu trebuia să-mi pese decât de câteva lucruri. Acum, nefericitul de mine, vai de zilele mele, am devenit rob la mai mulți stăpâni?...”*.

ciuda sensibilității sociale și a pragmatismului filosofiei sale, Epictet nu pare însă capabil să propună o soluție care să ajute la rezolvarea situației și nu la perpetuarea ei. În comparație cu Epictet, Sfântul Ioan Gură de Aur, în calitatea sa de păstor al Bisericii, inspirat din teorie, le propune credincioșilor creștini soluții viabile pentru depășirea statutului de rob.

În sfârșit, conștientizarea realității dure trebuie să-l fi convins pe Sfântul Ioan Gură de Aur să propună și o altă soluție pentru depășirea statutului de rob, mult mai eficientă din punctul său de vedere. Sfântul Ioan Gură de Aur consideră că și robia, cât de inumană părea, se putea dovedi benefică credinciosului creștin. În acest sens, el subliniază că „așa nici robia sau libertatea nu vătămă cu nimic”³⁹. Prin urmare, constatăm că Sfântul Ioan Gură de Aur gândește pe cât de realist, pe atât de conform cu învățătura Bisericii și cu regulile pastorației, acesta folosindu-se de instituția robiei atât pentru a-i sensibiliza pe creștini, robi și oameni liberi deopotrivă, din punct de vedere moral, cât și pentru a-i îndemna să-și îmbunătățească relațiile existente între ei, în limitele comunității creștine. Conform Sfântului Ioan Gură de Aur însă, această ameliorare a efectelor statutului social presupunea prefacerea, atât la nivelul individului, cât și la cel al persoanei. De altfel, acesta este și motivul pentru care Sfântul Părinte, în calitatea sa de păstor, atunci când se adresează atât robilor, cât și robilor liberați, invocă lucrarea mântuitoare a lui Iisus Hristos. Astfel, dintru început, Sfântul Părinte scoate în evidență realitățile noii ere, inaugurate odată cu venirea lui Iisus Hristos. La baza argumentației sale stau cuvintele Sfântului Apostol Pavel: „Căci robul, care a fost chemat în Domnul, este un liberat al Domnului. Tot așa cel chemat liber este rob al lui Hristos”, prin care invocă, ca urmare a vieții în Hristos, abolirea instituției robiei. Imediat după aceea, inspirat de pasajul paulin, Sfântul Ioan Gură de Aur subliniază o nouă stare de egalitate: „Fiindcă în cele ce țin de Hristos amândoi sunt egali. La fel și tu, și stăpânul tău sunteți robi ai lui Hristos”⁴⁰, explicând modul în care creștinii o pot pune în practică, în limitele comunității creștine. Inițial, Sfântul Ioan Gură de Aur se adresează robilor, pe care îi întreabă, dar în același timp le și răspunde: „Deci

³⁹ *PG 61*, 156.

⁴⁰ *PG 61*, 156.

cum este robul liber? Pentru că te-a eliberat pe tine cel ce rămâi rob nu numai de păcat, ci și de robia din afară. Căci nu a lăsat pe rob să fie rob, nici pe om să rămână în robie. Căci aceasta este minunăția. Și cum este liber robul, rămânând rob? Când se leapădă de patimi și de bolile sufletului, când disprețuiește banii și lucrurile, și mânia, și celelalte astfel de patimi”⁴¹.

Prin cuvintele sale, Sfântul Ioan Gură de Aur amintește felul de a exista al robilor, subliniind că cele mai importante în viața creștinului sunt schimbarea interioară și atitudinea corespunzătoare acesteia. Mai mult, Sfântul Părinte ne oferă amănunte: „Și cum, rob fiind, nu este rob? Când le face toate pentru Dumnezeu, când nu fățărniceste, nici nu face ceva de ochii oamenilor. Asta înseamnă ca cel ce robește oamenilor să fie de fapt liber”⁴². În special, prin ultima sa frază, Sfântul Ioan Gură de Aur consideră că robia constituie, înainte de toate, motiv de prefacere morală. Însă, dacă Sfântul Părinte s-ar fi mărginit doar la aceste îndemnuri adresate robilor, fraza de mai sus ar fi putut fi considerată chiar periculoasă⁴³. De aceea, în fraza imediat următoare, Sfântul Părinte se adresează și oamenilor liberi, mai exact proprietarilor de robi, completându-și îndemnul: „Acest cuvânt nu este doar pentru slugi, ci a fost spus și pentru cei liberi”⁴⁴.

Cu alte cuvinte, Sfântul Ioan Gură de Aur insistă asupra faptului că nu situația juridică sau instituțională a omului este cea mai importantă, ci situația sa ontologică și morală. Omul liber, proprietar de robi, rămâne liber doar dacă devine mai bun din punct de vedere moral. În acest sens, Sfântul Părinte precizează: „Și cum, iarăși, fiind cineva liber, se face rob? Când slujește oamenilor vreo slujbă rea fie pentru lăcomia pântecelui, fie pentru pofta banilor, fie pentru putere”⁴⁵. Cu alte cuvinte, numai dacă se ferește de cele amintite mai sus, omul liber se poate considera cu adevărat liber, pentru că în caz

⁴¹ PG 61, 156.

⁴² PG 61, 156.

⁴³ Vezi G.L. Kurbatov, *The Nature of Class in the Teaching of John Chrysostom*, translation by Andrius Valevicius [Originally published in Russian as «Klassovajia suscnost uncenja Joanna Zlatausta», *Ezegodnik muzeja istorii i gelirii i ateiznoz* 2, (1958), pp. 80-106], care încearcă o creionare de tip marxist a personalității și operei Sfântului Ioan Gură de Aur.

⁴⁴ PG 61, 156.

⁴⁵ *Ibidem*.

contrar este mult mai rob decât înșiși robii pe care îi are în stăpânire. Prin aceste idei, Sfântul Părinte reușește să pună în valoare instituția robiei, transformând-o într-un instrument necesar schimbării interioare a celor pe care îi păstorește, oameni liberi și sclavi deopotrivă, precum și perfecționării morale a acestora.

Ideile și îndemnurile de mai sus ale Sfântului Ioan Gură de Aur sunt enunțate de acesta cu ocazia interpretării, de altfel dificile, a pasajului amintit din epistola Sfântului Apostol Pavel. Prin urmare, hagiografia în care Proclus, discipolul Sfântului Ioan Gură de Aur, și-l imaginează pe Sfântul Apostol Pavel șoptind la urechea părintelui său spiritual interpretarea corectă a epistolelor sale, în timp ce acesta din urmă le citește și încearcă să le interpreteze, este într-un totu realistă.